

جامع التواریخ حسنی

شهاب الدین حسن یزدی

(بخش تاریخ سلجوقیان)

مقدمه، تحقیق و تصحیح:

بلنت اوزتوزرگمنلی

بنیاد

۱۳۹۹

سرشناسه	این شهاب، حسن بن شهاب، قرن ۹ ق.
عنوان و نام پدیدآور	جامع التواریخ حسنی (بخش تاریخ سلجوقیان) / حسن یزدی.
مشخصات نشر	تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۳۴۶ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۸۰-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	ایران - تاریخ - تیموریان، ۷۷۱-۹۱۱ ق.
موضوع	تواریخ - فارسی - قرن ۹ ق.
شناسه افزوده	یزدی، حسن، گردآورنده
رده بندی کنگره	DSR ۱۰۸۶
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۶۶۱
شماره کتابشناسی ملی	۵۸۰۹۸۱۶

ه. سس. تألیف: ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

جامع التواریخ حسنی

(بخش تاریخ سلجوقیان)

شهاب الدین حسن یزدی

مقدمه، تحقیق و تصحیح: بیست اول، سوزه گ. نلی

ویراستار: عبدالحسین ر. ه

صفحه آرا: میثم رادمهر

طراح جلد: آرمان خرمک

چاپ اول ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپخانه: چاپ دیجیتال فرهنگستان هنر

شابک: ۸۷۹-۴۶۹-۲۳۲-۰۸۲-۰

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

مؤسسه: تهران - انتهای خیابان فلسطین جنوبی - خیابان لقمان ادهم - بن بست بوذرجمهر - شماره ۲۴ -

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن». تلفن: ۴-۶۴۹۸۶۹۲ - دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲

پست الکترونیک: publishing@honar.ac.ir

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر - نرسیده به چهارراه طالقانی - شماره ۱۵۵۰ - ساختمان مرکزی فرهنگستان

هنر. تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

نشانی اینترنتی: matn.publishing.honar.ac.ir

فهرست مطالب

۱۱.....	پیشگفتار
۱۳.....	مقدمه
۳۳.....	تاریخ سلجوقیان
۳۵.....	آغاز دولت آل سلجوق
.....	ملوک آل سلجوق تعمد هم الله بقفرانه؛ اوانسان گفته شود و سبب آمدن ایشان به خراسان .
۴۲.....	
۴۵.....	نامه نوشتن سلطان محمود به آل سلجوق از تصنیف : مختصر این جامع التواریخ
.....	نامه حسین عمید سوری نزد سلطان مسعود و شکایت از انجم بیان کردن و طلب کردن لشکر به
۴۹.....	جنگ سلجوق
.....	قصه جنگ سلطان مسعود و آل سلجوق جغری بک و طغرل بک و دریافتن ایشان بر لشکر سلطان
۵۵.....	
۶۳.....	قصه سلطنت آل سلجوق بعد از محاربه سلطان مسعود و مکتوب با خلیفه حسن از حال خود
۷۰.....	باز آمدن شهبوش به طایله و شیخون زدن بلغربلویا و عیاران او چهل نفر و السلام
۷۸.....	آمدن بساسیری و گرفتن بغداد و خلیفه را و آگاه شدن سلطان طغرلیک از حال خلیفه بغداد
۸۳.....	آمدن سلطان طغرلیک به بغداد و هلاک کردن بساسیری و دیگر دشمنان
۸۴.....	قصه سلطنت جفرلیک
۸۶.....	نشستن آل ارسلان محمد به جای پدر بر تخت خراسان
۸۷.....	السلطان عضدالدوله ابوشجاع آل ارسلان محمد بن جغری بک بن میکایل
۸۹.....	در سلطنت سلطان عزالدنیا والدین ملک شاه بن محمد داود قسیم امیرالمومنین

- ذکر سلطان ملکشاه و خواستن ترکان بطمغاج خان به تدبیر خواجه نظام الملک و خواجه عبدالسلام
وزیر ماورالنهر ۹۰
- نامه نوشتن خواجه عبدالسلام و وزیر از زیان نصرخان و فرستادن عبدالسلام به رسالت به نزد سلطان
معزالدین والدینا ملکشاه طاب ثراه و جعل الجنة مشواه ۹۴
- پیشکش ساختن خواجه عبدالسلام و وزیر و روانه شدن به سوی سلطان معزالدین ملکشاه ۹۵
- کارسازی کردن خواجه نظام الملک جهت دامادی سلطان معزالدین والدین ملکشاه با ترکان خاتون
بنت طمغاج خان به تدبیر خواجه عبدالسلام و وزیر نصرخان ۱۰۲
- رفتن فخرالملک بن نظام الملک به اتفاق خواجه عبدالسلام و پیشکش بردن و دامادی کردن سلطان
ملکشاه ۱۰۵
- قصه ملک بن الدین والدین عمادالاسلام والمسلمین قاورد بن چغریک که او را قره ارسلان گفتند و
گرفتن هره زو فایس از لشکر همدان با سلطان ملکشاه حرب کرد و سپری شد ۱۰۶
- خلافت المقتدی بالله ابو عاسم عبدالله بن محمد بن القايم ۱۱۵
- ذکر ولادت سلطان محمد سلطان سنجر رحمهم الله علیه و مادر ایشان ۱۱۵
- خلافت المستظهر بالله ابو البرکات محمد بن المقتدی ۱۱۹
- بیت سید اجل جهت نظام الملک رحمہ الله علیه ۱۲۰
- ذکر تاریخ آنچه بعد از سلطان ملکشاه رفت ۱۲۰
- ذکر سلطنت ابو القوارس سلطان سنجر بن ملکشاه ۱۲۴
- سلطنت سلطان غیاث الدین ابو شجاع محمد بن ملک شاه قیام امیر المومنین ۱۲۶
- قصه ملک عمادالدوله والدین تورانشاه بن ملک قاورد بن چغریک بن میکایل بن سلجوق در
کرمان ۱۳۲
- قصه ملک ایران شاه بن ملک تورانشاه بن قاورد ۱۳۴
- قصه سلطنت ملک محیی الاسلام والمسلمین ارسلان شاه بن کرمان شاه بن قاورد رحمه الله علیه
مصتف کتاب در تواریخ آل سلجوق منظوم می آورد ۱۳۵
- ذکر پسران ملک ارسلان شاه کرمان شاه ملک محمد سلجوق طغرل شاه بهرام شاه عتاب شاه عبدالله عدد
ایشان هفت بود ۱۴۴
- قصه گذشتن ملک ارسلان شاه و سلطنت پسر او ملک مغیث الدین والدین محمد ۱۴۵
- مصاف اول بلخ و لشکر ترمذ و جیلان با دولت شاه والی بلخ فی سنه احدى و تسعين و اربعمائه اول
مصاف سلطان معزالدین والدین سنجر در خراسان و توران ۱۴۹
- قصه رفتن سلطان اعظم معزالدین والدین سنجر و گرفتن ولایت خوارزم و حوالی و ترک تارق و امیرداد و
لشکر مازندران و قهستان در سنه ثلاث و تسعين و اربعمائه ۱۵۶

ذکر رفتن سلطان سنجر به غزنین به جنگ ارسلان بن سلطان مسعود بن ابراهیم بن مسعود بن محمود

۱۶۸

۱۷۱..... خلافت المسترشد بالله.....

گفتار در جنگ سلطان سنجر و سلطان محمد بن محمد ملکشاه در دشت ساوه از گفتار مصنف کتاب

۱۷۲..... به نظم.....

تدبیر کردن علی یار و شاه بهروز که سلطان محمود را بنای بوس عمو سلطان سنجر برند و نامه

۱۷۴..... نوشتن.....

نامه نوشتن سلطان محمود و امراء عراق به شاه سنجر و عذر خواستن ایشان ۱۷۵.....

گفتار در آمدن سلطان محمود با دختر سلطان سنجر مهملک در ری ۱۷۹.....

گفتار در بار آمدن سلطان سنجر به خراسان و اوضاع آن ۱۸۰.....

ذکر آمدن قدرخان از ترکستان و مصاف سلطان سنجر با قدرخان از نظم مصنف جامع التواریخ که

۱۸۲..... تواریخ آل سلجوق به اسم و نسب شاهرخ بهادر نظم کرد.....

۱۸۳..... نامه نبشتن سلطان سنجر به قدرخان شاه ترکستان.....

رسیدن امیر خراسان حاجب قلی به تبریز پیش قدرخان و رسانیدن مکتوب ۱۸۴.....

جواب مکتوب قدرخان به حضرت سلطان سنجر بن ملکشاه ۱۸۵.....

رسیدن نامه قدرخان به سلطان سنجر و ترتیب آمدن و آمدن به جنگ قدرخان به ترمذ ۱۸۶.....

گفتار در ضبط ممالک توران و نشان خاقان عبدالدین ارسلان خان محمد بن سلیمان بن داود بر تخت

سمرقند و توران که از فرزندان افراسیاب بود و پادشاه توران بود و دادن دختر خاقان ایل بکان

ترکان به حضرت سلطان سنجر و مراجعت نمودن برتغیا ایل ۱۹۹.....

گفتار در رفتن سلطان سنجر به غزنین کرت دوم به جنگ بهرامشاه در دشت ثلاثین و خمسمایه سحریه

۲۰۱..... نبویه از نظم مصنف که در حق آل سلجوق از نظم مصنف کتاب.....

گفتار در تدبیر کردن سلطان سنجر درباره شیران و فلک الدین علی شیر را که شیران آن بیشه را

۲۰۲..... بکشد و به پای تخت سلطان آورد.....

گفتار در تنگی لشکر و صفت برف و باران و رعد و برق که در منازل روی نمود اما عاقبت به خیر بود

۲۰۳

۲۰۵..... رسیدن قاضی چغانی به رسم رسولی از پیش شاه غزنین و هندوستان بهرامشاه.....

خبر یافتن حاجب مؤید الدین متعال از لشکر غزنین که کمین کرده بودند و سردار لشکر طغرل حب بود

۲۰۶..... او را بکشتند و باقی اسیر با مال به پای تخت شاه سنجر آوردند.....

گفتار در ذکر کیفیت حال سنجر و اوصاف او اول چون ذکر فضلاء اصحاب علم و دانش در پیش آمده

۲۱۰..... اسامی ایشان و کتبی که تصنیف کرده به مفصل آورده می شود. والله اعلم بالصواب.....

- ۲۱۱..... ذکر اوضاع سلطان سنجر
- ۲۱۲..... حکایت تیرانداختن سنجر و یک نوبت خطا شدن و کشتن فرزند مردم و تدارک کردن
- ۲۱۴..... ذکر رفتن سلطان دیگر نوبت به ماوراءالنهر
- ۲۱۶..... خلافت الزاهد بالله ابو الفضل
- ۲۱۷..... خلافت المقتفی لامرالله ابو عبدالله محمد بن المستظهر بالله بیست و چهار سال و شش ماه مدت خلافت او بود
- ۲۱۷..... ذکر مصاف سمرقند
- ۲۱۸..... مصاف سلطان سنجر با گورخان قطایی
- ۲۱۸..... گفتار در جنگ سلطان سنجر با گورخان خطای و کشته شدن لشکر اسلام در دست کفار در تواریخ دیدم که ششاد هزار مسلمان به قتل آمدند. والله اعلم
- ۲۲۰..... گفتار در شرح حال خطای و جرکه از لشکرگاه بیرون رفت و رسیدن به بلخ و شهر مرو
- ۲۳۲..... گفتار در بازگشتن از خارا به ترکستان و رسول به حضرت سلطان اعظم سنجر ملک شاه فرستادن
- ۲۳۴..... جواب فرستادن سلطان سنجر و روان کردن حمین الدوله سنجر و موفق الدین احمد عارض را و پیشکشها و تحفهها که از خراسان و عراق (تبریز) رم و مصر و شام خیزد فرستاد که حشم گورخان و دیگر امراء کفار خیره و حیران ماند
- ۲۳۶..... گفتار در روان شدن مهدعلیا و امیر خراسان قماح و بلاسفون ترکستان به حضرت سلطان خداوند عالم سلطان اعظم سنجر و فرستادن تبرکات و غنیمت
- ۲۳۸..... ابتداء فتنه حشم غز
- ۲۴۲..... ذکر محمود خان
- ۲۴۷..... خلافت المستجد بالله ابوالمظفر یوسف بن المقتفی لامرالله دوم
- ۲۴۷..... خلافت المستغنی بامرالله ابو محمد الحسن بن المستجد بالله
- ۲۴۹..... ذکر سلطنت ملک محی الدنیاء والدین طغرل شاه بن محمد بن ارسلان شاه بن کاشان بن قاورد از آل سلجوق که در کرمان و عمان و فارس سلطنت کردند
- ۲۵۰..... ذکر قصه ملک تورانشاه بن طغرل
- ۲۵۶..... قصه ملک قطب الدین محمد اتابک بیزش علیه الرحمه
- ۲۵۷..... قصه رسیدن ملک بهرامشاه به دارالملک بردسیر و رفتن اتابک محمد به بم به خدمت ملک ارسلان
- ۲۵۸..... قصه رسیدن ملک بهرامشاه از خراسان و لشکر آوردن
- ۲۶۱..... قصه حال رسیدن ملک ارسلان به حضرت سلطان ارسلان بن طغرل به عراق
- ۲۶۳.....

۲۶۸.....	قصه حال طرم طی و در پیش افتادن
۲۷۳.....	قصه رفتن اتابک محمد به خدمت ملک بهرامشاه به بم
۲۷۷.....	قصه رفتن ملک ارسلان به یزد
۲۷۹.....	قصه احوال سابق الدین علی سهل و مقام او در کرمان
۲۸۱.....	قصه آمدن ملک ارسلان و اتابک یزد از یزد به بردسیر
۲۸۳.....	قصه درآمدن اتابک محمد از آبیگ و گرفتن بردسیر
۲۸۴.....	قصه رسیدن آبیگ دراز به بم
۲۸۸.....	قصه عذر کردن زین الدین و لشکر فارس بر لشکر کرمان
۲۸۹.....	قصه ملک نواز شاه
۲۹۲.....	قصه غلامان مؤید و آهوان مؤید الدین ریحان از یزد
۲۹۶.....	قصه رفتن اتابک محمد به پارس و آوردن تاج الدین خلیج به جیرفت
۳۰۰.....	قصه آمدن غزه کرمان از خراسان
۳۰۱.....	قصه کشتن تورانشاه و به پادشاهی نشاندن پادشاه محمد شاه
۳۰۲.....	قصه در رفتن ملک محمد شاه به بم
۳۰۴.....	قصه سلطان محمود بن محمد ملکشاه در سفران و عراق زمین
۳۰۵.....	قصه سلطان رکن الدین و الدین ابوطالب بن محمد ملکشاه
۳۰۵.....	قصه سلطان غیاث الدین و الدین مسعود بن محمد ملکشاه
۳۰۵.....	قصه سلطان غیاث الدین و الدین ابوشجاع ملکشاه بن محمود بن محمد بن ملکشاه قسیم
۳۱۳.....	امیر المؤمنین
۳۱۴.....	قصه سلطان غیاث الدین و الدین ابوشجاع محمد بن محمود بن محمد ملکشاه
۳۲۰.....	قصه سلطنت سلطان مفخر الدین و الدین ابوالحارث سلیمان بن محمد ملکشاه برهان امیر المؤمنین
۳۲۱.....	قصه سلطان رکن الدین و الدین ارسلان بن طغرل بن محمد ملکشاه قسیم امیر المؤمنین
۳۲۹.....	قصه سلطان الاعظم رکن الدین و الدین ابوطالب طغرل بن ارسلان بن طغرل بن محمد بن ملکشاه قسیم امیر المؤمنین
۳۳۱.....	منابع
۳۴۱.....	نمایه

پیشگفتار

سلجوقیان که در جغرافیای وسیعی از آسیای میانه تا کرانه های مدیترانه حکمرانی کرده و ایران و آسیای صغیر را موطن خود قرار داده بودند، بخاطر ایفای نقش مهم تاریخی شان، در تاریخ شش و ده ساله، جایگاه مهمی را بخود اختصاص داده اند. در ذکر اهمیت چنین موضوعی باید اذعان داشت؛ علیرغم آنکه تحقیقات مربوط به تاریخ سلجوقیان مربوط به ادوار گذشته است اما هنوز تحقیقات یاد شده نتوانسته است نتایج در خوری به همراه داشته باشد. این وضعیتی، تا حدودی مربوط به منابعی است که زمان سلجوقیان به زبان های گوناگون نوشته شده و در عصر حاضر هنوز امکان تصحیح و نشر نیافته اند. منابع زیادی که امروزه در کتابخانه های خصوصی و نسخ خطی یافت می شوند هنوز به طور جد مورد امان نظر قرار نگرفته اند. اثری که پیش روی شماست، معرفی، تحلیل و تحقیق یک منبع بسیار مهم، از تاریخ سلجوقیان است که تاکنون ناشناخته مانده است.

بخش سلجوقیان جامع التواریخ که مؤلف دوره تیموریان حسن یزدی آنرا به زبان فارسی نگاشته است، با تطبیق آثاری که مرتبط با موضوع کتاب است تصحیح و علاوه بر چاپ آن به زبان فارسی، در نسخه دیگری به زبان ترکی استانبولی هم چاپ خواهد گردید. در بخش بعدی، پس از آنکه زندگی مؤلف اثر بیان گردید، به محتوای اثر و اهمیت آن پرداخته خواهد شد؛ بدینوسیله اهمیت دوره سلجوقیان بیش از پیش عیان گردیده و خصوصیات نگارشی و زبانی اثر در تطبیق آن با دیگر نسخ خطی مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. در ترجمه و تصحیح دقیق متن، همه منابع و نسخ خطی

مد نظر قرار گرفته‌اند. در بخش دوم، تفاوت نگارش این نسخه با نسخه‌های دیگر تشخیص داده شده و این تفاوت‌ها در پاورقی هر صفحه بطور دقیق مشخص گردیده است.

در تحقیق، تصحیح و نشر این اثر محققین ارجمندی نقش داشته‌اند. ابتدا لازم می‌دانم از مرحوم پرفسور دکتر ایرج افشار (خدایش بیامرزد) که به سال ۲۰۰۷ مرا در خانه خود در تهران پذیرا شد، یاد کنم. ایشان اطلاعات ذی‌قیمتی در خصوص مؤلف اثر و نیز خود اثر ارائه فرمودند. از جناب عبدالله نجفی (کتابخانه ملی ایران) که در تهیه نسخه تهران اثر، مساعدت فرمودند تشکر می‌کنم. از آقای دکتر عبدالحسین لاله عضو هیأت علمی فرهنگستان هنر که در تصحیح متن کمک‌های ارزشمندی کردند و نیز از استاد عزیزم، جناب آقای پرفسور دکتر مصطفی چیچیکلر تشکر می‌کنم. از برادر دانشمندم جناب آقای پرفسور عثمان اوزگودنلی که از همان مراحل اولیه کتاب تا آخرین مرحله آن کنارم بوده، با راهنمایی‌های سودمندشان نقشی کتمان‌ناپذیر در تهیه اثر داشته‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم. و در پایان از استاد راهنمایم پرفسور دکترم. سعید پولاد کمال تشکر را دارم که با اطلاعات ارزشمندشان مرا در این امر مهم یاری فرمودند.

بلنت اوقوزوگودنلی

استانبول. ۲۰۱۴